

viscose rayon (New Haven 2016). Ett fylligt sak- och personregister underlättar dessutom läsningen.

Worn gavs ut 2022, men det dröjde två år innan jag upptäckte boken. Det är min förhoppning att den denna recension kan bidra till att introducera Sofi Thanhausers uppslagsrika och litterärt välskrivna bok för det svenska historikerskrået.

Textilmuseet

JOHANNES DAUN

Mats Larsson, *Arbetare i svensk järnindustri under 1800-talet: Exemplet Bredsjö bruk* (Stockholm: Dialogos 2024). 163 s.

Arbetarna inom den svenska järnhanteringen under 1800-talet har tidigare berörts av forskningen, särskilt protoindustrialisering och tidig industrialisering. Ekonomhistorikern Mats Larssons forskning rör perioden 1830–1900. Han tar inte upp de nya stålprocesserna, utan behandlar verksamheten vid Bredsjö bruk, som ända fram till 1962 producerade tackjärn med träkol som energikälla. Syftet är att utifrån företagsmaterial studera bruksarbetarfamiljernas löner, sparande och krediter. Eftersom hyttan under en period endast var öppen vartannat år och långt fram i tiden endast var verksam under en liten del av året, hade arbetarna tidvis andra arbetsuppgifter. Därför är det rimligt att hävda att undersökningen berör anställda vid ett järnbruk snarare än järnarbetare.

Den empiriska fallstudien bygger på företagets personkonton med de manliga huvudpersonerna i hushållen. Kontonas utformning gör det möjligt att följa hushållens löner, sparande och krediter över längre tid. Den kohort som undersöks är anställda under minst 20 år. Källmaterialet är hanterbart, eftersom antalet anställda är litet. Ett problem är möjligheterna att dra jämförbara slutsatser utifrån en så begränsad undersökning. Livscykelundersökningen består av 13 personer som var delvis dagsverksanställda, delvis hyttanställda.

Under 1880-talet investerade företaget och tillverkningen industrialiserades. Antalet anställda ökade och lönenivån steg. Dessförinnan var den genomsnittliga årslönen relativt oförändrad från 1830-talets början till 1850-talets mitt. Därefter steg den kraftigt fram till 1870 och fortsatte därefter fluktuera utifrån konjunkturerna. Under de tider då flest medlemmar i hushållet hade lönearbetare vid bruket var hushållsinkomsterna högst och gav utrymme för visst sparande. När undersökningsgruppens medlemmar var i åldersgruppen 45–58 var årsinkomsterna allra högst. Därefter sjönk

de snabbt. Familjens hemmaboende söner bidrog till hushållsinkomsten. Skulderna var störst när familjen hade små barn som inte kunde bidra till hushållet ekonomiskt. På motsvarande sätt var sparandet högst, när barnen kunde bidra, för att bokstavligen ätas upp med stigande ålder. Samtidigt som sparandet steg ökade också konsumtionen.

Samvariationen mellan ålder och relativ välfärd eller fattigdom stämmer faktiskt ganska väl med den brittiske sociologen Seeböhm Rowntrees undersökningar av fattigdomscykeln i York i slutet av 1800-talet. Rowntree menade också att familjeekonomin nådde en topp när hemmavarande barn bidrog till hushållsekonomin. En annan slutsats av hans undersökning är att äldre, mindre produktiva arbetare fick allt svårare att klara försörjningen.

Ett problem för livscykelanalysen är att endast företagsmaterial ingår i undersökningen. Jag vet inte hur det var i Bredsjö, men runt om i landet – särskilt i städerna – startades under den andra hälften av 1800-talet en omfattande självhjälpsrörelse i form av sjuk- och begravningskassor och sparkassor. Vad som talar mot sådana former av sparande är företagets patriarkaliska struktur, som gjorde det möjligt att spara inom ramen för personkontot. Larsson diskuterar inte problemet.

Antalet undersökta är litet, vilket försvårar jämförelser. Det är inte helt oproblemiskt att Larsson i livscykelanalysen betraktar hela undersökningsperioden som en enhet. Hade han delat in materialet över tid i två kohorter (en för den första perioden, en för den senare eller två överlappande kohorter), hade det varit möjligt att studera den historiska förändringen. Som jag nämner ovan industrialiserades tillverkningsindustrin vid Bredsjö på 1880-talet. Vad fick detta för följer? I viss utsträckning berör Larsson frågan genom att göra motsvarande livscykelstudie för Vällnora bruk, som inte industrialiserades på samma sätt som Bredsjö. Hade det inte varit intressant att slå samman undersökningskohorterna för de båda brukena och utifrån reservationer göra jämförelser över tid?

Ekonomhistoriker och historiker brukar ibland vara lite snåla med att ta del av forskningen i grannvetenskapen. Jag tillhör säkert dem som i större utsträckning hade kunnat uppmärksamma ekonomisk historisk forskning. Rimligen borde Larsson ha läst historikern Christer Ericssons avhandling *Vi är alla delar av samma familj: Patron, makten och folket* (1997). Den handlar om företagspatriarkalismen vid Nyby järnbruk och tar även upp frågor som Larsson tar upp.

Larsson berör lite väl flyktigt den patriarkaliska organiseringen av bruket och dess konsekvenser för arbetarna. Till exempel diskuterar han inte personalens möjligheter att spara och skuldsätta sig, som en del av en patriarkalisk företagsledningsstrategi för att behålla den önskvärda arbetskraf-

ten. Företagets patriarkaliska ansvarstagande kan ha fått konsekvenser för arbetarnas ekonomiska handlande. Kanske hushållade man på ett annat sätt om man visste att man långsiktigt skulle klara livhanken? Larsson menar att Vällnora var mer patriarkaliskt än Bredsjö. En fördjupad jämförelse mellan bruken som mer ingående diskuterade patriarkalismens roll hade kanske kunnat besvara frågan.

Jag har några reservationer som delvis handlar om att Larsson kunnat diskutera de problem jag tar upp lite utförligare, men mitt övergripande omdöme är att studien är noggrann och väl utförd samt tillför ny kunskap om järnarbetarnas ekonomiska villkor under 1800-talet. Jag menar också att den här formen av livscykelanalys är väldigt användbar för att förstå ålderns betydelse i arbetarforskningen.

Örebro universitet

BJÖRN HORGBY

Bernt Schiller, *Arbete, kapital och politik i Norden ca 1860–2000* (Göteborg: Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället 2023). 361 s.

Utifrån har Norden ofta framstått som en enhet med likartad kultur, historia och politik. Genom historien har Norden varit en relativt glesbefolkad periferi i norra Europa, som tagit emot impulser söderifrån och haft att förhålla sig till utvecklingen på kontinenten. Det var till exempel migrantarbetare från Tyskland som spred socialistiska idéer till Danmark och därifrån vidare norrut. Den nordiska enheten har emellertid i minst lika stor utsträckning skapats av nordbor. Från och med det sena 1800-talet organiserade arbetarrörelsen skandinaviska/nordiska kongresser och samlade sig i gemensamma organisationer. Vid sekelskiftet 1900 fanns det en skandinavisk internationalism i arbetarrörelsen. Solidariteten var konkret under strejker och lockouter då understöd slussades mellan länderna.

Det är denna ömsesidighet i mötet mellan omvärld och nordisk egenart som är kärnpunkten i Bernt Schillers bok *Arbete, kapital och politik i Norden ca 1860–2000*. Fokus ligger på arbetsmarknadernas utveckling, eller mer precis på utvecklingen av den nordiska arbetsmarknadsmodellen. Som Schiller belyser är det där nordiska likheter har varit mest påtagliga, med kollektivavtal mellan välorganiserade fack och arbetsgivare. Han söker även efter den nordiska egenarten och preferensen för samförstånd genom att dra långa historiska trådar bakåt, hela vägen till medeltiden och den svaga feodalismen. Hans hypotes är att ”det skett en omformning av yttre faktorer, när de införlivats med de nordiska arbetsmarknaderna, och att gemensam-